

Lesbrief naar aanleiding van de Russische invasie in Oekraïne

Utrecht, 27 februari 2022

Inleiding: wat vormt de aanleiding van deze lesbrief?

Op 24 februari werd Europa wakker met het nieuws dat de Russische invasie in Oekraïne was begonnen. De militaire operatie was door president Vladimir Poetin op de Russische staatstelevisie aangekondigd. Russische troepen bezetten de oostelijke provincies Donetsk en Loehansk, vielen vanuit Rusland, Belarus en vanaf de Krim Oekraïne binnen en trokken op naar het noordelijk gelegen Kiev, de hoofdstad van Oekraïne. Op donderdag 24 februari werden diverse steden in Oekraïne beschoten met raketten, waaronder Kiev. Volgens de Duitse Bondskanselier Olaf Scholz dreigt er nu voor het eerst sinds meer dan 75 jaar weer een wereldoorlog.

Oekraïne heeft de bevolking opgeroepen om terug te vechten. Mannen tussen de 18 en 60 jaar mogen het land niet verlaten en moeten zich melden bij het leger. Er wordt op diverse plekken in het land gevochten en er zijn waarschijnlijk al honderden doden gevallen. De Verenigde Naties schatten in dat ten minste 100.000 Oekraïners op de vlucht zijn geslagen, en dat dat aantal zal oplopen.

Vrijwel alle leerlingen zullen over de oorlog hebben gehoord en hebben er vragen, meningen of emoties bij. Deze lesbrief is bedoeld ter ondersteuning van docenten in het primair, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. Wat zijn manieren om de oorlog te bespreken?

Doelen lesbrief

Deze lesbrief start in vraag-en-antwoordvorm met een kort historisch overzicht van de relatie tussen Oekraïne en Rusland en hoe de spanningen tussen beide landen de afgelopen jaren opliepen. Deze historische context helpt om afstand te nemen van directe gebeurtenissen en emoties, en om via parallellen met het verleden het heden beter te begrijpen. Vervolgens gaan we in op de beweegredenen van Poetin en op de reacties van de internationale gemeenschap.

In het tweede deel van de lesbrief geven we een pedagogisch kader waarin de recente gebeurtenissen kunnen worden besproken in de klas. Dit bestaat uit algemene tips voor het voeren van het gesprek over situaties van conflict en geweld, waarin ook controverses een rol kunnen spelen, die aangepast zijn op de situatie rondom Oekraïne. De lesbrief biedt vervolgens werkvormen op verschillende niveaus en voor verschillende leeftijden, waarmee docenten de oorlog in Oekraïne kunnen bespreken. Leerlingen leren door deze werkvormen onder meer de huidige veiligheidssituatie te duiden, zich te verplaatsen in de diverse posities en situaties, en kritisch te kijken naar de manier waarop Poetin zijn daden legitimeert. Ten slotte horen we graag wat je van deze lesbrief vond.

Voor vragen en/of opmerkingen: ter-info@uu.nl.

I. Historische context en duiding

We hebben hieronder enkele vragen geformuleerd die leerlingen helpen de oorlog in een historisch perspectief te plaatsen en de gebeurtenissen beter te begrijpen.

1.1. Waarom koos Poetin ervoor om Oekraïne binnen te vallen?

President Poetin heeft in zijn toespraken de dagen voor de aanval diverse redenen gegeven hiervoor. In deze toespraken maakt hij verregaande claims, die hij ook al heeft geuit in de afgelopen maanden, en zelfs jaren. Het is daarbij lastig onderscheid te maken tussen wat propaganda is (en wat hij misschien zelf ook niet gelooft), en wat Poetin echt als een gerechtvaardigde reden ziet om Oekraïne binnen te vallen. Dit is wat Poetin zegt:

- Oekraïne wordt bestuurd door 'neonazi's'. Hij doelt daarmee op de extreemrechtse groepen die inderdaad, feitelijk vastgesteld, meevochten tegen de pro-Russische separatisten na de bezetting van de Krim door Rusland in 2014. In lijn met dit motief heeft Poetin ook verklaard dat Oekraïne 'genocide' pleegt op Russischtaligen en etnische Russen en dat deze mensen worden onderdrukt. Kiev was bovendien een toevluchtsoord voor Russische dissidenten en Oekraïne zou volgens Poetin ook nog eens van plan zijn eigen kernwapens te ontwikkelen.
- In de speech van 21 februari 2022 waarin Poetin de regio's in het oosten van Oekraïne, Donetsk en Loehansk, onafhankelijk verklaarde, impliceerde Poetin zelfs dat Oekraïne helemaal geen bestaansrecht heeft als onafhankelijk land, maar officieel bij Rusland hoort.¹ Volgens Poetin is Oekraïne de bakermat van de Slavische cultuur en is het grote Russische rijk, waarvan Moskou nu de hoofdstad is, daar ooit ontstaan. Dat rijk is door tal van oorlogen, revoluties en afsplitsingen verbrokken geraakt en moet weer met het moederland 'herenigd' worden om zo de 'Russische wereld' (*Russkiy mir*) heel te maken.

De argumenten die Poetin aandraagt worden niet door historische feiten gestaafd: Oekraïne is een democratisch geregeerd land, met een president van joodse afkomst, en zeker geen fascistische republiek. Ook is Oekraïne sinds 1991 wel degelijk een onafhankelijke staat, met recht op soevereiniteit. Hoe verklaren experts dan de aanval van Poetin op Oekraïne?

- Toen de Sovjet-Unie na het einde van de Koude Oorlog uiteenviel, werd Oekraïne in 1991 een onafhankelijk land. Daarna is het politiek, economisch en cultureel steeds meer in de richting van het Westen geschoven, wat Rusland een doorn in het oog is geweest. President Poetin ziet het als een grote bedreiging voor de Russische veiligheid dat Oekraïne zich bij de NAVO en de Europese Unie wil aansluiten. Toen Rusland op 24 februari Oekraïne aanviel, zei Poetin dan ook: 'De oorlogsmachine [NAVO] is in beweging, en ik herhaal, die komt heel dicht bij onze grenzen.'² Hij dacht dat de NAVO en Europese Unie in 1991 hadden beloofd dat ze niet verder naar

¹ Zie Smeets, H. (2022, 22 februari). Poetin delegitimeert Oekraïne als soevereine staat. *Raam op Rusland*. <https://www.raamoprusland.nl/dossiers/buitenlandse-politiek/2028-poetin-delegitimeert-oekraïne-als-soevereine-staat>.

² Bron: website van het Kremlin. Deze is momenteel lastig te bereiken, zie daarom deze gearchiveerde pagina: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:gj5mijYv00QJ:en.kremlin.ru/events/president/news/67843+&cd=1&hl=nl&ct=clnk&gl=nl>.

het Oosten zouden uitbreiden, wat nooit formeel is vastgelegd maar informeel wel als suggestie is gewekt.

- Terwijl landen in het Westen een internationale rechtsorde als uitgangspunt nemen, hangt Poetin sinds 2004 een andere opvatting aan. Voor hem is niet het internationale recht met soevereiniteit en internationale verdragen heilig, maar de eenheid van het etnische volk van de Russen. Zo zegt hij bijvoorbeeld al sinds 2013 dat Russen en Oekraïners één volk zijn en dat ze bij elkaar horen³, ook al heeft opinieonderzoek in Oekraïne laten zien dat de Oekraïners het hier niet mee eens zijn.⁴ En hoewel Rusland en Oekraïne gemeenschappelijke hoofdstukken in de geschiedenis hebben, leefden ze vaker apart van elkaar dan samen.⁵
- Daarom is het nu Poetins voornaamste doelstelling om Oekraïne terug te halen in de Russische invloedssfeer. Hij probeert dat te bereiken door met een invasie het land te destabiliseren en een nieuwe regering te installeren in Kiev. Deze regering moet weer luisteren naar wat Moskou zegt, in plaats van toenadering te zoeken tot het Westen.

Poetin schendt met deze oorlogsdad het internationale recht. Hij gaat in tegen het Handvest van de VN, maar ook tegen recente verdragen zoals het Verdrag van Boedapest van 1994, dat vastlegde dat Oekraïne afstand zou doen van zijn nucleaire wapenarsenaal en in ruil daarvoor veiligheidsgaranties en erkenning voor zijn soevereiniteit kreeg. Ook treedt Rusland met de invasie het Akkoord van Minsk uit 2014 met voeten, dat voorzag in een staakt het vuren.

1.2. Wat is de historische band tussen Oekraïne en Rusland?

De banden tussen Oekraïne en Rusland gaan eeuwen terug. Beide landen vinden hun oorsprong in het Kievse Rijk (met het Oekraïense Kiev als hoofdstad) dat ontstond in het jaar 882. Beide landen zien ook de Kievse vorst Vladimir de Heilige als hun eigen Vader des Vaderlands. Nadat het Kievse Rijk in 1240 werd aangevallen door de Mongolen, kwamen de gebieden die nu onder Oekraïne vallen in handen van Litouwen en Polen. In de zeventiende eeuw werden deze gebieden vervolgens ingelijfd door tsaristisch Rusland, waar het tot 1918 onderdeel van uitmaakte. In dat jaar, kort na de Russische Revolutie van 1917, riep Oekraïne de onafhankelijkheid uit. De onafhankelijkheidsverklaring kwam niet uit de lucht vallen: al sinds de tweede helft van de negentiende eeuw waren er partijen in Oekraïne die pleitten voor Oekraïense zelfbeschikking, voor een Oekraïne met haar eigen taal, regering en cultuur.

In 1922 verloor Oekraïne haar onafhankelijkheidsoorlog met Rusland. Het land werd omgedoopt tot de 'Oekraïense Socialistische Sovjetrepubliek' en ging samen met veertien andere republieken behoren tot de Sovjet-Unie. De Krim, het schiereiland dat zich ten zuiden van het Oekraïense vasteland bevindt en sinds 1783 bij het Russische rijk hoorde, werd in 1954 onderdeel van deze republiek. Onder Lenin waren Oekraïners enigszins vrij om hun eigen taal te spreken en hun eigen culturele praktijken uit te oefenen, onder de

³ Bron: <https://en.kremlin.ru/events/president/news/18961>.

⁴ Bron: https://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_naseleniya_23-25_ilyulya_2021.html.

⁵ Zie Wilson, A. (2021, 23 december). Russia and Ukraine: 'One People' as Putin claims? *Rusi.org*. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russia-and-ukraine-one-people-putin-claims>.

voorwaarde dat ze zich zouden onderwerpen aan het communistische Sovjetbewind in Moskou. Later perkte Stalin deze vrijheden weer in. Om het Oekraïens nationalisme (dat nooit echt was verdwenen) in te dammen en om Oekraïense boeren te straffen voor hun verzet tegen de collectivisatie van hun landbouwgrond, veroorzaakte hij bovendien een hongersnood waaraan miljoenen Oekraïners zouden overlijden. Die hongersnood (de 'holodomor') wordt ook wel als een genocide van de Sovjetregering op het Oekraïense volk beschouwd.

In 1991 verklaarde Oekraïne zich opnieuw onafhankelijk, nadat negentig procent van de bevolking stemde voor afscheiding van de Sovjet-Unie. Deze was inmiddels uiteengevallen. Hiermee waren pro-Russische geluiden echter niet verdwenen: in antwoord op de pro-Europese revolutie en regeringswisseling van februari 2014 kwam een aantal separatistische groepen in het oosten en zuiden van Oekraïne en op het schiereiland de Krim in actie. Die groeperingen werden door Rusland gesteund, maar vonden ook support onder het Russischsprekende deel van de bevolking aldaar. Dergelijke steun had Rusland eerder al gegeven aan de zelfverklaarde republieken Zuid-Ossetië en Abchazië. Deze gebieden scheidden zich in 2008 af van de oude Sovjetrepubliek Georgië.

1.3. Is dit een nieuw conflict?

De relatie tussen Rusland en Oekraïne is gespannen sinds de Euromaidan-revolutie die begon in 2013 en leidde tot een pro-Europese machtswisseling in februari 2014. De Oekraïense bevolking, die graag meer toenadering wil richting het Westen en de Europese Unie, ging de straat op om te protesteren tegen de pro-Russische president Viktor Janoekovitsj. De revolutie werd bloedig neergeslagen door ordetroepen, waarbij meer dan honderd Oekraïners werden neergeschoten. Janoekovitsj vluchtte naar Rusland.

Poetin greep dat moment aan om soldaten naar de Krim te sturen en het gebied in te lijven, wat leidde tot protesten in het oosten en zuiden van Oekraïne. In Oost-Oekraïne, in de regio's Donetsk en Loehansk, kwam het tot een gewapend conflict met aan de ene kant het Oekraïense leger en aan de andere kant pro-Russische separatisten, die – hoewel het Kremlin dit ontkent – door Rusland werden bewapend en aangestuurd. Het was tijdens dit conflict dat de MH17 door pro-Russische separatisten op 17 juli 2014 werd neergeschoten, met 298 slachtoffers tot gevolg, waarvan 196 Nederlanders. De separatisten riepen de volksrepublieken Donetsk en Loehansk uit. Op 5 september 2014 werd er met het Akkoord van Minsk een staakt-het-vuren afgesproken. Rusland heeft dat akkoord niet gerespecteerd. Sindsdien vormt dit gebied de frontlinie van de oorlog, waar al meer dan 14.000 mensen om zijn gekomen.

De afgelopen tijd laaiden de spanningen verder op. In het voorjaar van 2021 begon Rusland troepen naar de grens met Oekraïne te sturen, in totaal tussen de 150.000 en 200.000 soldaten. Ook stationeerde Poetin duizenden soldaten in Belarus. In ruil voor terugtrekking stelde Poetin harde eisen. Zo eiste het Kremlin dat de NAVO zou verklaren dat Oekraïne en andere voormalige Sovjetrepublieken nooit zouden mogen toetreden tot het militaire bondgenootschap. De NAVO weigerde dat, omdat landen zelf mogen bepalen of ze een verzoek indienen.

Op 21 februari 2022 erkende Poetin in een speech op televisie de onafhankelijkheid van de zelfverklaarde volksrepublieken Donetsk en Loehansk. Die erkenning ging lijnrecht in tegen de afspraken uit het Minsk-Akkoord. Een dag later stuurde Poetin zijn strijdkrachten naar Donetsk en Loehansk voor een 'vredesmissie' om het Russische volk te beschermen. Veel inwoners van Donetsk en Loehansk hebben de afgelopen jaren versneld een Russisch paspoort gekregen, waardoor er officieel veel Russen wonen in het gebied. Kort daarop viel Rusland Oekraïne binnen.

1.4. Hoe reageert de internationale gemeenschap op de invasie?

De afgelopen weken hebben een aantal Europese landen meerdere pogingen tot de-escalatie gedaan. Zo hebben Frankrijk en Duitsland, die al jaren bemiddelen in het conflict, Oekraïne en Rusland aangespoord om opnieuw te onderhandelen over de Minsk-Akkoorden. Ook hebben meerdere wereldleiders en de Nederlandse premier Rutte Oekraïne en Rusland bezocht of getelefoneerd om zich uit te spreken tegen de verergering van het conflict.

Veroordeling van de invasie als oorlogsdaad

Ondanks diverse waarschuwingen de afgelopen jaren, kwam de invasie van 24 februari toch nog als een verrassing. Poetins aankondiging van die invasie viel samen met een vergadering van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties over de crisis in Oekraïne. De meeste lidstaten veroordeelden de militaire operatie. Toch spreekt niet elk land zich uit tegen Rusland: onder meer Syrië, Belarus, Myanmar en Venezuela zeggen begrip te hebben voor Poetins besluit tot actie. Ook China ziet de acties van Rusland niet als een invasie, hoewel het Oekraïne wel zegt te erkennen als zelfstandige staat. China en India riepen op tot de-escalatie aan beide kanten. De Oekraïense vertegenwoordiger verklaarde: 'Er is geen vagevuur voor oorlogsmisdadigers, ze gaan rechtstreeks naar de hel'. De NAVO, de Group of 7 (de grote economische mogendheden), de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa en de Europese lidstaten afzonderlijk verklaarden allemaal hun afschuw over de Russische invasie. Volgens de NAVO was dit 'een oorlogsdaad' en een 'koelbloedige en lang geplande invasie'. Volgens de president van de Europese Commissie, Ursula von der Leyen, was het niet alleen een 'schending van de soevereiniteit van Oekraïne', maar ook een daad die de 'stabiliteit van Europa en de gehele internationale orde bedreigt'. Premier Rutte sprak op 24 februari van 'een daad van ongekennde agressie' en 'een bedreiging van de stabiliteit van Europa en die van de hele wereld.'

Steun aan Oekraïne

- Oekraïne is geen lid van de NAVO, dus geldt artikel 5 van het bondgenootschap⁶ niet. Daardoor kunnen er niet zomaar NAVO-troepen naar Oekraïne worden gestuurd. Poetin heeft ook gedreigd met militaire escalatie als het Westen dat zou doen. Escalatie kan dan snel leiden tot inzet van nucleaire wapens. Daardoor zijn de militaire opties om Oekraïne te steunen beperkt. Verschillende wereldleiders, waaronder de Amerikaanse president Biden, en ook premier Rutte spraken uit dat ze geen directe oorlog met Rusland willen riskeren.
- Wel leveren westerse landen wapens en materiaal aan Oekraïne.

⁶ Een gewapende aanval tegen een lid wordt gezien als een aanval tegen allen, en wordt dan ook door alle partijen beantwoord.

- De NAVO-flitsmacht wordt op dit moment uitgebreid. In Nederland is een verhoogde staat van paraatheid uitgeroepen. Deze flitsmacht, de NAVO-Rapid Response Force, bestaat uit 40.000 troepen. Een deel daarvan wordt naar de Oost-Europese lidstaten gestuurd, vooral naar Polen. Nederland levert ook materieel en troepen, inclusief twee F35-gevechtsvliegtuigen, aan Bulgarije.
- Buurlanden Polen, Roemenië en Hongarije, en andere landen hebben aangekondigd vluchtelingen uit Oekraïne te willen opvangen. Het Nederlandse Rode Kruis en Stichting Vluchteling hebben bovendien gironummers geopend voor Oekraïne.
- De Europese Unie, Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en Canada hebben aangekondigd de allerstrengste economische sancties uit te voeren die mogelijk zijn. Dit betekent dat Russische tegoeden in het buitenland worden bevroren, de Russische staatsschuld niet meer kan worden verkocht en goederen niet meer zullen worden geëxporteerd of geïmporteerd. Ook wordt een aantal Russische banken afgesloten van het internationale bankensysteem SWIFT, wat hen toegang tot de internationale financiële markten ontzegt. Daarnaast heeft de Duitse bondskanselier Olaf Scholz na de inval bekendgemaakt het gebruik van Nord Stream 2, een nieuwe onderzeese gaspijpleiding van Rusland naar Duitsland, stop te zetten. Nederland heeft zich bij de Europese oproepen tot sancties aangesloten.

Wat zijn sancties?

De Nederlandse overheid definieert (internationale) sancties als ‘internationale maatregelen tegen een land, organisatie of persoon.’ Sancties kunnen worden opgelegd door landen, maar ook door organisaties zoals de Verenigde Naties en de Europese Unie. Dit doen ze als een land, organisatie, of persoon een bedreiging vormt voor de internationale vrede, veiligheid of mensenrechten.

Er zijn verschillende soorten sancties. Financiële sancties en handelsbeperkingen hebben als doel om de financiële of economische status van een land, organisatie of persoon te schaden. Wapenembargo's zijn bedoeld om de import en export van militaire goederen te stoppen. Specifieke personen kunnen bovendien reis- en visumbepalingen worden opgelegd.

Zie ook: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/internationale-sancties/beleid-voor-internationale-sancties>

1.5. Wat zijn de economische gevolgen van dit conflict voor de rest van de wereld?

De oorlog zal ook economische gevolgen hebben:

- De gasprijzen stijgen. Europa is voor veertig procent afhankelijk van Russisch gas. De hoge gasprijs raakt ook de Nederlandse economie hard, want de helft van de elektriciteit die in Nederland wordt opgewekt komt uit gas.

- Ook de prijzen van andere energiebronnen zullen stijgen. De olieprijs is eind februari voor het eerst sinds 2014 weer boven de 100 dollar geklommen. Dat komt omdat de waarde van de dollar stijgt, en die van de roebel daalt.
- Ook de beurskoersen zijn gekelderd. De economie van Oekraïne is door de oorlog enorm geraakt, en dat heeft ook gevolgen voor de handel elders.
- Tegelijk zijn er nog geen aanwijzingen dat de paniek op de beurzen zal overslaan naar bedrijven en consumenten. De oorlog in Oekraïne is volgens economen niet te vergelijken met de economische gevolgen van de lockdown, of met een huizen- of kredietcrisis.
- Wat de oorlog op de langere termijn voor economische gevolgen zal hebben, is nog niet vast te stellen. Er komt veel graan en plantaardige olie uit Oekraïne, en grondstoffen voor de productie van microchips. De oorlog kan dus ook gevolgen voor onze voedselvoorziening en de veehouderij hebben, en er zou een tekort aan specifieke producten kunnen komen. Ook zal de inflatie door de hogere energieprijzen kunnen stijgen.

II. Pedagogische handvatten

Hieronder verzamelen we de belangrijkste algemene tips bij het bespreken van situaties van conflict en geweld, waarbij ook controversen in de klas een rol kan spelen, en enkele specifiek gericht op de situatie in Oekraïne. Zie de website van TerInfo (ter-info.nl) voor meer do's en don'ts.

2.1. Wat speelt er in jouw klas?

Wees je ervan bewust dat leerlingen met emoties de klas kunnen binnenkomen, en dat dit onderwerp bij bepaalde leerlingen extra gevoelig kan liggen. Ga daarom eerst na wat er mogelijk kan leven in de klas die je voor je hebt, en inventariseer wat er leeft bij de leerlingen. Je kunt jezelf o.a. de volgende vragen stellen:

- Zitten er leerlingen in mijn klas voor wie dit onderwerp extra gevoelig ligt? Denk aan kinderen met een oorlogsverleden, leerlingen met familiebanden in Oekraïne of Rusland, en/of kinderen die slachtoffers kennen van de ramp met de MH17. Ga in gesprek met deze leerlingen (kan ook via de mentor!), geef ze de mogelijkheid om de les niet bij te wonen en/of hou deze leerlingen extra in de gaten tijdens de les.
- Schoolleiders kunnen voordat er spanning in de klas ontstaat, ook in gesprek met de ouders van leerlingen. Bespreek met elkaar hoe jullie met de situatie omgaan.
- Welke woorden kies ik? Wees je ervan bewust dat jouw eigen houding en de woorden die je gebruikt impact hebben op de manier waarop de discussie plaats zal vinden in de klas. Spreek bijvoorbeeld liever over 'het Russisch regime/leger' dan over 'de Russen' of 'Rusland'.
- Wat voor emoties kunnen mijn leerlingen mee de klas in nemen? Bied ruimte voor de emoties van leerlingen en pas het lesdoel dat je kiest aan op wat er leeft in de klas.

2.2. Wat is jouw rol als docent?

Gebruik onderstaande tips bij het bepalen van je eigen rol in de discussie.

- Stel je op als gespreksleider. Jouw taak is het gesprek zoveel mogelijk in goede banen te leiden. Laat leerlingen zoveel mogelijk zelf aan het woord en laat ze onderling discussiëren.
- Zorg voor een gemeenschappelijke kennisbasis zodat leerlingen een goed gesprek kunnen voeren. Gebruik hiervoor de historische context en duiding. Vermijd een eenzijdige kennisoverdracht en stel veel vragen.
- Luister naar leerlingen en probeer achterliggende bezorgdheden te achterhalen.
- Motiveer de hele klas om deel te nemen aan het gesprek.

2.3. Hoe zorg je dat de discussie goed verloopt?

De situatie in Oekraïne kan leiden tot controverser en polarisatie in de klas. Wat kun je doen om te zorgen dat de discussie goed verloopt?

- Bied ruimte voor verschillende meningen en opvattingen.
- Stel grenzen aan meningen zodra die doorslaan in ongewenste uitspraken, bijvoorbeeld als er (onbewust) wordt beledigd.
- Bevraag controversiële meningen door de leerlingen als expert centraal te stellen, d.w.z. door de leerlingen zelf te bevragen, op onderzoek uit laten gaan en te spiegelen.
- Corrigeer feitelijke onjuistheden als deze een belangrijke rol spelen in de discussie.
- Vraag waar leerlingen hun informatie vandaan halen. Zo gaan er veel filmpjes rond op TikTok en Instagram. Het lastige bij deze beelden is dat deze niet geverifieerd zijn en dus niet altijd de (hele) waarheid vertellen. Bovendien kan het zo zijn dat leerlingen hier heftige beelden te zien krijgen, zoals van explosies. Benadruk het verschil tussen sociale media en traditionele media, en kijk desnoods samen naar fragmenten of een uitzending die geschikt is voor de leeftijdsgroep die je voor je hebt (bijvoorbeeld van het Jeugdjournaal of NOS op 3).
- Probeer alle standpunten aan bod te laten komen om inclusiviteit te vergroten. Leg uit waarom er verschillende perspectieven en wereldbeelden bestaan: afhankelijk van hoe je ergens naar kijkt (perspectief) ziet het er anders uit.
- Benadruk het verschil tussen de Russische politiek en de bevolking en leg uit dat veel Russen deze oorlog niet willen. Direct na de invasie in Oekraïne gingen veel Russen de straat op om te protesteren. Ook op sociale media spraken veel (bekende) Russen hun afschuw uit over de invasie door bijvoorbeeld een zwart vierkantje op Instagram te plaatsen. Ook in andere landen tonen mensen solidariteit met Oekraïne. Zo kleurden in veel steden gebouwen geel-blauw, de kleuren van de Oekraïense vlag.
- Wees je ervan bewust dat leerlingen (verschilt per leeftijd) hele andere zorgen kunnen hebben dan volwassenen over de gevolgen van de oorlog. Bijvoorbeeld: Hoe gaat het met de huisdieren in Oekraïne?
- Bespreek met de leerlingen wat ze zelf zouden kunnen doen om Oekraïners te helpen. Via deze link vind je een aantal suggesties:
https://www.instagram.com/p/CaZ3GZNoneB/?utm_source=ig_web_copy_link.

III. Werkvormen om het gesprek te voeren

3.1. Werkvorm 1: Veiligheid in Oekraïne en Nederland (★★, basis)

Doel: Deze werkvorm is bedoeld om de angst die leerlingen kunnen ervaren n.a.v. de situatie in Oekraïne te reguleren en een gevoel van veiligheid te creëren. Hiervoor worden verschillende video's van het Jeugdjournaal gecombineerd met een onderwijsleergesprek. De belangrijkste boodschap is dat de kans klein is dat het in Nederland oorlog wordt.

Stap 1 - Introduceren van het onderwerp: Voordat je met de klas in gesprek gaat over hun gevoelens m.b.t. de situatie in Oekraïne, is het belangrijk om te bespreken wat er is gebeurd. Bekijk deze video van het Jeugdjournaal (<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2418634-rusland-valt-oekraïne-aan-en-begint-oorlog.html>) (3'53) en bespreek de volgende vragen met je leerlingen:

- Waar liggen Oekraïne en Rusland?
- Wie is Poetin?
- Wat is er gebeurd in Oekraïne?
- Waarom hebben Oekraïne en Rusland ruzie met elkaar?
- Is oorlog een oplossing voor dit probleem?
- Hoe reageren de inwoners van Oekraïne in de video op de gebeurtenissen?

Stap 2 - Onderwijsleergesprek (veiligheid Nederland): In dit deel ga je in op de emoties van de leerlingen en hun gevoel van (on)veiligheid.

- Hoe voel je je over de gebeurtenissen in Oekraïne (bang, gespannen, boos, etc.)?
- Als jullie met Poetin zouden kunnen praten, wat zouden jullie dan zeggen?
- Wat merken we hiervan in Nederland?
- Ben je bang voor een oorlog in Nederland? Benadruk dat de kans dat het in Nederland oorlog wordt heel erg klein is. Merk je dat kinderen hier bang voor zijn, laat dan deze video zien (<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2417401-lopen-wij-gevaar-als-er-oorlog-komt-tussen-rusland-en-oekraïne.html>) (1'26) waarin een expert uitlegt dat je niet bang hoeft te zijn dat er oorlog komt in Nederland en leg eventueel uit hoe de NAVO werkt. Dit is een groep landen die afspraken met elkaar hebben voor als er oorlog uitbreekt in een van de landen. Als een van de NAVO-landen binnengevallen wordt, helpen de andere landen. Nederland is lid van de NAVO, maar Oekraïne niet. Nederland heeft hier dus geen afspraak over met Oekraïne.

Stap 3 - Hoe is het voor kinderen in Oekraïne?: Het Jeugdjournaal plaatste woensdag 23 februari een video waarin kinderen op school worden voorbereid op oorlog. Bekijk deze video van Jeugdjournaal klassikaal (<https://jeugdjournaal.nl/artikel/2418585-kinderen-in-oekraïne-bereiden-zich-voor-op-oorlog.html>) (1'37) en bespreek daarna de volgende vragen:

- Wat zijn de kinderen in de video aan het doen?
- Waar leren ze allemaal over?
- Wat vind jij ervan dat de kinderen deze les krijgen? Is het belangrijk dat ze dat leren?
- Toen de video werd opgenomen, was het Russische leger Oekraïne nog niet binnengevallen. Hoe denken jullie dat het nu met die kinderen gaat?
- Als jullie wat konden zeggen tegen de kinderen uit de video, wat zou je dan tegen ze zeggen?

- Vinden jullie dat andere landen, zoals Nederland, Oekraïne, en dus ook deze kinderen, moeten helpen? Zo ja, hoe?
- Kunnen wij zelf iets doen voor Oekraïners?

3.2. Werkvorm 2: Solidariteit met Oekraïne (★★★, verdiepend)

Doel: Deze werkvorm is bedoeld om te bespreken of dit conflict nabij voelt of juist ver weg, en hoe solidair leerlingen zich voelen met Oekraïne. De leerlingen bezinnen zich op de afhankelijkheid van de Europese Unie van Rusland en op de inzet van sancties.

Stap 1 - Introductie onderwerp: Vraag aan de leerlingen wat ze allemaal weten van de situatie in Oekraïne. Verzamel de antwoorden op het bord. Welk nieuws is ze het meest bijgebleven, en waarom?

Stap 2 - Inleven in leeftijdgenoten: Laat de leerlingen deze video van *Nieuwsuur* zien (<https://youtu.be/cybX4FyAh6U>) (3'30). Het laat zien voor welke keuze de Oekraïners stonden vlak na de inval in Oekraïne: vluchten, wachten of vechten. Stel de volgende vragen aan de leerlingen.

- Wat zouden jullie doen als jullie zoiets zou overkomen?
- Hoe zouden Oekraïners die keuze maken?

Intussen heeft Oekraïne burgers opgeroepen om te vechten. Er worden wapens uitgedeeld aan de bevolking. Mannen tussen de 18 en 60 jaar mogen intussen het land niet meer uit, omdat ze beschikbaar moeten zijn voor het leger.

- Kunnen jullie je voorstellen hoe dit moet zijn voor Oekraïners van 18 jaar?
- Is het terecht dat deze mannen niet weg mogen?

Stap 3 - Onderwijsleergesprek over sancties en solidariteit: Stel leerlingen de vraag: Voelt Oekraïne dichtbij of ver weg? Waarom is dat? Als je in Amsterdam in de auto stapt, kom je na een dikke 20 uur rijden in Kiev aan. Ter vergelijking: Lissabon ligt even ver van ons vandaan. Toch kan Oekraïne verder weg voelen. Het land is geen lid van de Europese Unie of van de NAVO. Maar het ligt wel op het Europese continent. Bovendien grenst het land aan landen die wél deel uitmaken van de Europese Unie: Polen, Slowakije, Hongarije en Roemenië. Die landen voelen zich bedreigd. De Europese Unie heeft niet voor niets sancties opgelegd aan Rusland. Dit zorgt er wel voor dat inwoners van Europese landen, inclusief Nederland, de gevolgen van die sancties ook zullen voelen. Zo zijn de gas- en benzineprijzen de afgelopen dagen gestegen.

Stel in een onderwijsleergesprek de volgende vragen. Leg zo nodig meer uit over de economische sancties die de Europese Unie heeft opgelegd (zie vraag 1.4.). Laat verder de leerlingen zoveel mogelijk aan het woord. Doel is niet om tot een antwoord te komen, maar om verschillende standpunten naast elkaar te leggen. Zorg dat leerlingen naar elkaar luisteren.

- Vind jij dat andere landen, waaronder Nederland, Oekraïne moeten helpen?
- Voor welke economische sancties heeft de Europese Unie gekozen? Waarom zouden ze dat doen?
- Wat voor effect hebben die sancties voor Rusland?
- Is Rusland het enige land dat hier effecten van zal voelen?

- Waarom gaan andere EU-landen, ook Nederland, iets merken van economische sancties? (Het kan er bijvoorbeeld voor zorgen dat de gasprijs in Nederland hoger wordt.) Laat bijvoorbeeld dit artikel zien als leerlingen hier zelf niet op komen: <https://www.ad.nl/alphen/lange-rijen-bij-lokale-tankstations-door-oorlog-in-oeukraïne-bij-deze-pomp-was-de-benzine-zelfs-op~a88800e9/>.
- Wat vind je daarvan?
- Zijn economische sancties de enige oplossingen? Kan de Europese Unie ook iets anders doen?
- Vind je dat Nederland samen met de NAVO een leger moet sturen naar Oekraïne? Wat zouden de gevolgen daarvan kunnen zijn?

3.3. Werkvorm 3: Geschiedenis en beeldtaal als macht (★★★★, uitdagend)

Noot: deze werkvorm kan gebruikt worden voor havo/vwo bovenbouw.

Doel: Deze werkvorm is bedoeld om leerlingen kritisch te laten kijken naar hoe Poetin taal, beeldvorming en zijn lezing van de geschiedenis gebruikt om zijn daden te legitimeren.

Op 21 februari gaf Poetin een lange speech van bijna een uur waarin hij uitlegde waarom hij de zelfverklaarde volksrepublieken Loehansk en Donetsk in Oost-Oekraïne erkende. In deze speech verwijst Poetin veelvuldig naar de geschiedenis van Oekraïne.

Stap 1 - Introduceren onderwerp: Vraag aan de leerlingen wat ze hebben meegekregen over de situatie in Oekraïne.

- Wat hebben jullie op het nieuws en/of via sociale media meegekregen over de situatie in Oekraïne?
- Wat is er gebeurd?
- Waarom is het gebeurd? Waarom doet Poetin dit?
- Wat vinden jullie daarvan?

Stap 2 - Video en artikelen bekijken: Geef de leerlingen de link naar de video met een kort stukje uit de speech van Poetin

(<https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/video/video/5289950/poetin-erkent-volksrepublieken-donetsk-en-loehansk-lange-tv-speech>) (0'31) en toegang tot het artikel van de Volkskrant

(<https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/poetins-toespraak-ontleed-verdraaiing-en-leugens~bdb8bed8/>) met een analyse van de speech van Poetin. Laat ze zelfstandig of in

kleine groepjes onderstaande vragen beantwoorden. Ze mogen hierbij het internet gebruiken om meer op te zoeken over de geschiedenis van Oekraïne.

- Welk beeld schetst Poetin van Oekraïne in zijn speech? Welke woorden gebruikt hij hiervoor? Bijvoorbeeld: 'dankbare nageslacht', bolwerk van neonazi's gesteund door het Westen, wordt als een marionet bestuurd vanuit Europese hoofdsteden, willen Russische taal en cultuur uitroeien.
- Welk beeld schetst Poetin van Rusland in zijn speech? Welke woorden gebruikt hij hiervoor? Bijvoorbeeld: open, eerlijk, heeft Oekraïne gecreëerd, altijd respect gehad voor belangen Oekraïne, wordt bedreigd door de NAVO en daarom noemt hij zijn acties altijd reddingen/vredesmissies/vergeldingen.
- Welke beweegredenen voert Poetin op voor zijn acties?
 - Hoe gebruikt hij geschiedenis om zijn acties te legitimeren?

- Hoe gebruikt hij beeldtaal om zijn acties te legitimeren?

Stap 3 - Nabespreken: Bespreek de opdracht en vragen klassikaal na. Hierbij kun je bijvoorbeeld gebruikmaken van (structuur)begrippen zoals: feit/mening, standplaatsgebondenheid, oorzaak en gevolg, continuïteit en verandering en bewijsvoering.

Een ander perspectief. Hoe kijkt Kenia naar dit conflict?

Doel: De afgelopen dagen hoor je vooral over het perspectief van Europese, Amerikaanse en Aziatische landen op de situatie in Oekraïne. Hoe zit het met de perspectieven van andere landen? Hier gaan de leerlingen mee aan de slag aan de hand van de speech van de Keniaanse ambassadeur bij de VN Veiligheidsraad. Hierdoor leren ze om vanuit verschillende perspectieven naar de situatie te kijken.

De speech van de Keniaanse ambassadeur is een reactie op de Russische erkenning van de zelfverklaarde volksrepublieken Donetsk en Loehansk. In deze speech legt de Keniaanse ambassadeur uit waarom Afrikaanse mensen Oekraïne begrijpen. Hij bespreekt de acties van het Russische regime in een postkoloniale context.

Laat de leerlingen het ingekorte transcript van de speech hieronder lezen of laat de video van de speech zien (<https://youtu.be/jwDWxyLVBxk>) (3'44). Stel daarna de volgende vragen:

1. Kan je de reactie van Kenia verklaren op basis van hun koloniale verleden?
2. Wat vind je zelf van de reactie van Kenia?

'This situation echoes our history. Kenya, and almost every African country, was birthed by the ending of empire. Our borders were not of our own drawing. They were drawn in the distant colonial metropolises of London, Paris, and Lisbon with no regard for the ancient nations that they cleaved apart. Today, across the border of every single African country live our countrymen with whom we share deep historical, cultural and linguistic bonds. [...] We believe that all states formed from empires that have collapsed or retreated have many peoples in them yearning for integration with peoples in neighboring states. This is normal and understandable. After all, who does not want to be joined to their brethren and to make common purpose with them? However, Kenya rejects such a yearning from being pursued by force. We must complete our recovery from the embers of dead empires in a way that does not plunge us back into new forms of domination and oppression.'

IV. Wat vond je van deze lesbrief?

Wij horen graag wat je van deze lesbrief vond. Daarom vragen wij je om onderstaande survey in te vullen. De survey bestaat uit acht vragen en heeft tot doel om de bruikbaarheid, relevantie en kwaliteit van deze lesbrief te evalueren.

Het invullen van de vragenlijst duurt 5 tot 10 minuten.

Link naar de survey: https://survey.uu.nl/jfe/form/SV_3fSrREuhvrJLUJ8.

Deze lesbrief is gemaakt door:

Maxine Herinx, MA
Projectleider TerInfo

Mila Bammens, MSc
Projectmedewerker TerInfo

Prof. dr. Beatrice de Graaf
Geschiedenis/ADAPT/Security in Open Societies, Universiteit Utrecht

Dr. Bjorn Wansink
Educatie en Pedagogiek/Dynamics of Youth, Universiteit Utrecht

Prof. dr. Mariëtte de Haan
Pedagogiek in Diverse Samenlevingen, Universiteit Utrecht

Met hulp van:
Tessa Glas, BSc
Student-assistent TerInfo

Niels Drost, MA
Clingendael Russia & Eastern Europe Centre

Met dank aan de collega's die ons met advies en inspiratie terzijde hebben gestaan: Claire Loven en Melanie van Zanten.

Meer weten?

Anderson, S. R., Badore, Z., Bradatan, A., Herkert, A., Klehm, B., Kurup, R., ... Warschefsky, T. G. (2022, 24 februari). The world reacts to Russia's invasion of Ukraine. *Lawfare*. Geraadpleegd op 27 februari 2022, van <https://www.lawfareblog.com/world-reacts-russias-invasion-ukraine>.

Boogerd, D., Graaf, B. de, & Paas, S. (2022, 26 februari). Het is oorlog in Europa (80). [Podcastaflevering]. In *De Ongelooflijke Podcast*. NPO Radio 1 / EO. Geraadpleegd op 27 februari 2022 van <https://www.eo.nl/podcasts/de-ongelooflijke-podcast/alle-afleveringen>.

Chotiner, I. (2022, 23 februari). Vladimir Putin's revisionist history of Russia and Ukraine. *The New Yorker*. Geraadpleegd op 27 februari 2022 van <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/vladimir-putins-revisionist-history-of-russia-and-ukraine>.

Hoekstra, W.B. (2022, 26 februari). Stand van zaken ontwikkelingen in en rondom Oekraïne [Kamerbrief]. Geraadpleegd op 27 februari 2022 van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/02/26/kamerbrief-stand-van-zaken-oekraïne>.

Kalse, E. (Host). (2022, 25 februari). De Russische invasie in Oekraïne. [Podcastaflevering]. In *NRC Vandaag*. NRC. Geraadpleegd op 25 februari 2022 van <https://www.nrc.nl/nieuws/2022/02/25/de-russische-invasie-in-oekraïne-a4094296>.

Kelly, H. (2022, 24 februari). How to avoid falling for and spreading misinformation about Ukraine. *Washington Post*. Geraadpleegd op 26 februari 2022 van <https://www.washingtonpost.com/technology/2022/02/24/tips-avoid-misinformation-ukraine/>.

RTL Nieuws (2022, 25 februari). Hoe praat je met je kind over de oorlog? 'Vertel steeds een stukje meer'. Geraadpleegd op 26 februari 2022 van <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/nederland/artikel/5290702/hoe-praat-je-met-je-kind-over-de-oorlog-oekraïne-rusland-tanks>.

RTL Nieuws (2022, 26 februari). De wereld van Poetin: 'Hij ziet zichzelf als leider van de heilige Russische natie.' Geraadpleegd op 27 februari 2022 van <https://www.rtlnieuws.nl/nieuws/buitenland/artikel/5291105/oekraïne-rusland-poetin-nieuwe-wereldorde>.

Vennink, T. (2022, 24 februari). Dit zijn de achtergronden van de oorlog tussen Rusland en Oekraïne. *De Volkskrant*. Geraadpleegd op 25 februari 2022 van <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/dit-zijn-de-achtergronden-van-de-oorlog-tussen-rusland-en-oekraïne~b3e08ab1/>.

Wijnberg, R. & Vermeulen, M. (2022, 23 februari). De belangrijkste vragen over de oorlog in Oekraïne – en de beste journalistiek om die te beantwoorden. *De Correspondent*. Geraadpleegd op 25 februari 2022 van <https://decorrespondent.nl/13148/de-belangrijkste-vragen-over-de-oorlog-in-oekraïne-en-de-beste-journalistiek-om-die-te-beantwoorden/336983240-6da814c9>.